

Bolske fjabe i gočice. Biblioteka »Zvizdon«, knjiga II, Urednik Jakov Bačić, Bol 1980, str. 43.

Kada je to god moguće, suvremena folkloristika promatra i proučava djela usmene književnosti u njihovom izvornom kontekstu i u trenutku njihova nastanka. Tako fiksirano djelo jedinstveno je i neponovljivo u svojoj jezičnoj realizaciji. Istraživač ne smije svojevóljno mijenjati nastali tekst čak ni kada mu se čini da kazivač u svome govoru namjerno izbjegava neke izraze iz svog dijalekatskog sustava i zamjenjuje ih književnima. Na oblikovanje teksta osim toga najizravnije utječe i publika jer usmenoknjiževni tekst i nastaje tek međusobnim suodnosom pripovjedača i publike. Zbog toga se međusobno i razlikuju zapisi iste priče i istog pripovjedača u dvije različite pripovjedačke situacije.

Ovaj poduži uvod nam je bio potreban da bismo upozorili na postupke što ih je na već objavljenim pripovijetkama s otoka Brača proveo Đuro Žuljević. On je iz zbirke Maje Bošković-Stulli **Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača** (»Narodna umjetnost«, 11-12, 1975. i »Brački zbornik«, br. 11, 1975) izdvojio i objavio u zasebnoj knjižici **Bolske fjabe i gočice**, dvadeset priča iz Bole. U uvodnoj napomeni knjizi kratko je napisao da se tekstovi objavljeni u njegovoj knjizi ne podudaraju s onima iz Bračkog zbornika »jer su neki leksemi zamijenjeni drugima koji su pripadniji izvornom bolskom govoru, budući da se može osporiti mišljenje Petra Šimunovića koje prihvaća i Maja Bošković-Stulli da jezik kazivača nije iskrivljen, izvještačen, neovjeren«.

Ne znamo zašto su autoru bile potrebne te izmjene i prema kojim ih je kriterijima provodio. Razumjeli bismo da je pošao tragom zapisa Maje Bošković-Stulli i još jednom magnetofonski snimio iste kazivače i iste priče pa nam nakon desetak godina ponudio nove varijante jednom već zabilježenih priča. Međutim, ovakvo interveniranje u tekst

grubo je falsificiranje ovjerenih zapisa. Autor svojevóljno mijenja foneme, lekseme, neke lekseme izbacuje, mijenja čitave rečenice, pa čak skraćuje i prepričava pojedine dijelove priča. Đuro Žuljević, i sam Boljanin, vjerojatno je mislio da najbolje poznaje jezik svoga mjesta i da njegov idiolekt može biti parametrom ostalim mještanima. Kao folklorist potpuno bih se složila s mišljenjem istaknutog lingvистa Petra Šimunovića »da takav jezik kakav nalazimo u pripovijetkama i anegdotama sa Brača nije iskrivljen, izvještačen, neovjeren. On je samo jedan od mogućih kodova kojima se izražava ispitanik.«

Šteta je što danas, kada se ipak rijetko objavljuju zbirke autentičnih zapisa današnjih kazivanja priča, ovakva jedna knjižica doživljava svoje drugo izdanje.

Ljiljana Marks

Ivan Čolović, Književnost na groblju. Zbirka novih epitafa, Narodna knjiga, Beograd 1983, 156 str.

Ovu neveliku ali originalnu knjigu treba pozdraviti kao jedan od priloga koji dokazuju da je i kod nas napokon ozbiljno načeta tabu-tema smrti, tema koju su građanska društva Evrope i Amerike dugo i ustrajno zaobilazila. Nakon što su u nas objavljeni prijevodi nekoliko značajnih djela iz bogate francuske literature o smrti (Ariès, Thomas, Morin) i nakon što su postali poznati i drugi stručni i znanstveni pristupi raznim aspektima tog fenomena (Gorer, Ziegler, Kübler-Ross i drugi) trebalo bi očekivati da prilozi ove vrste i u nas naiđu na bolji doček i odjek u čitalaca, stručnjaka i laika. O krizi smrti u našem društvenom trenutku, tj. o krizi našeg odnosa prema smrti, autor govori kratko u završnom poglavlju svoje knjige dotičući neke od relevantnih tema. Njegov interes usredotočen je na nove epitafe, tj. proširene nadgrobne natpise, koje je au-

tor zabilježio na beogradskim grobljima u naše dane. Osim studije ova knjiga sadrži i zbirku od 360 tekstova novih epitafa (s podacima o groblju gdje se epitaf nalazi i zapis godine smrti osobe kojoj je epitaf namijenjen). Sam naslov knjige kazuje da se ona bavi književnim aspektom novih epitafa, dok nam njezino čitanje razotkriva autorovu izuzetnu širinu u pristupu i interesima. Pojava novih epitafa sagledana je i u povijesnom osvrtu na fenomen obilježavanja groba nadgrobni spomenikom i ispisivanjem epitafa. Autor prati isprekidanu vezu između epitafa sa srednjovjekovnih stećaka preko natpisa s nadgrobni i drugih spomenika (npr. »krajputaša«) s kraja 19. i početka 20. st. do suvremenih epitafa. Iako otkriva značajne podudarnosti, autor smatra da je umjesnije govoriti o kontinuitetu naše tradicijske kulture, kojoj pripadaju i srednjovjekovni stećci sa svojim natpisima i novi epitafi, nego o kontinuitetu same epitafske tradicije na našem tlu.

Težište je ipak na vrlo aktualnom problemu i pristupu, a to je problem komunikacije. Autor smatra da je na našem tlu udomaćen obrazac društvene komunikacije koji dopušta i preporučuje javno iskazivanje emocija, između ostalog i u vezi sa smrću. Taj obrazac porijeklom je iz tradicijske (usmene) kulture, ali se danas javlja i preko odnosa prema pisanom izrazu. Elitni epitaf navodno ne postoji; novi epitaf susreće se samo na »masovnom« odnosno »neofolklornom« tipu spomen-obilježja, a temelji se na vjeri u estetsku prikladnost i psihološku i obrednu funkcionalnost riječi, odnosno na takvom osjećanju jezika prema kojem riječ može biti efikasno i pouzdano sredstvo u komunikaciji između ožalošćenih, pokojnika i društvene sredine.

U poglavlju s naslovom **Novi i stari epitafi** autor konstatira da se u novim epitafima »višestruko prepliću tradicije i suvremenost: na planu leksičkih i stilskih, to jest metričko-sintaksičkih i kompozicijskih odlika, zatim u ravni komunikacijske i semiološke strukture teksta i, tako-

de, na nivou građe epitafskih motiva — realija, apstrakcija i likova — i repertoara i organizacije tih motiva« (15). Sastavljači epitafa oslanjaju se na stare nadgrobne natpise i usmene tužbalice, ali rade i pod utjecajem narodne, popularne i umjetničke književnosti kao i suvremenih novinskih osmrtnica. Sa starim natpisima sa seoskih nadgrobni spomenika i »krajputaša« vežu ih srodnost motiva i tekstualna podudaranja; sa seoskih su u nove epitafe prešle formule obraćanja »prolazniku« i sklonost da se navodi uzrok smrti i opisuje nesretni događaj u slučaju kad se radi o nesreći ili nasilnoj smrti. Od starih epitafa preuzimaju i specifičnu tekovinu naše epitafske tradicije, a to je pokojnik-govornik, »aktivni« sudionik zagrobne komunikacije.

Tradicijske tužbalice poslužile su kao jedan od modela za nove epitafe, što autor objašnjava još živim sjećanjem na tu tradicijsku formu oplakivanja mrtvih kod današnjeg gradskog stanovništva. Zanimljiva su i zapazanja o odnosu novih epitafa i »vezenih tužbalica« odnosno »pisanih tužbalica« (prema Drobnjakoviću).

Autor je ustanovio da je srpska umjetnička poezija ostavila traga u starijim i novim epitafima; najčešće su pozajmice od pjesnika koji su pisali »na narodnu« (Zmaj, Njegoš, Radičević). Sastavljači epitafa prekrajali su i sakatili stihove pjesnika, ali tome autor nalazi opravdanje u specifičnom folklornom odnosu prema jeziku i jezičnim tvorevinama, koji ne zna za autorsko pravo nego za zajedničko vlasništvo. Sastavljači novih epitafa služe se, prema autoru, dvjema varijantama folklornog postupka: prilagođavanjem datog teksta i popunjavanjem gotovog »kalupa«, »s time što se oni u traganju za pogodnim materijalom i produktivnim obrascima ne ograničavaju na područje tradicionalnog folklora i njemu bliske proizvodnje u narodnom duhu, nego uzimaju što im treba i iz drugih izvora« (62). Takvoj »folklorizaciji« najčešće podliježu stihovi pjesnika čiji su individualni

stil, popularnost epigoni pretvorili u maniru i klišeje koji se lako prepoznaju i imitiraju (Dučić, Rakić). Takvi stihovi nalaze se u epitafima djelomično prerađeni ili u svojim epigonskim verzijama ili kao kreacije samih sastavljača epitafa. Međutim, autor sastavljače epitafa ne smatra epigonima jer se oni pjesničkim jezikom ne služe u književne svrhe, nego taj jezik izabiru zbog njegove podobnosti za posmrtnu i zagrobnu komunikaciju. Stihovi na nadgrobnim spomenicima nisu više poezija nego poruke koje razmjenjuju pokojnici i ožalošćeni ili ih upućuju javnosti. Kako kaže autor »ovde je reč o nekoj vrsti primenjene književnosti, književnosti koja je podređena jednoj naročitoj funkciji, i u tom smislu sputana, ali zato oslobođena stega sopstvene institucije, vraćena u umetnički irelevantan, ali zato socijalno-psihološki vitalan destruktivno-konstruktivni proces folklorne simboličke komunikacije. Epitafska književnost je 'divlja' književnost« (63).

Na isti način sastavljači epitafa posežu i za drugim vrstama književnog materijala, za tvorevinama trivijalne i marginalne književnosti, za tekstovima iz poslijeratne rodoljubne poezije pa i za tekstovima popularne, zabavne, starogradske i novokomponirane narodne pjesme, za spomenarskim zapisima, čak i za nekim »hermetičkim oblicima modernog književnog izraza«. U iste svrhe i na sličan način koriste se djelima domaćih i stranih književnosti, osim poezije i književnom prozom.

S komunikacijskog aspekta novi epitafi su vrsta »pisanog posmrtnog i zagrobnog opštenja« (70). U epitafskim tekstovima autor razlikuje četiri vrste komunikacije: iznutra neusmjerene (pošiljalac i primalac poruke neodređeni), »anonimna« (pošiljalac neodređen), difuzna (primalac neodređen) i interpersonalna (primalac i pošiljalac određeni). U određenom broju slučajeva epitafski tekst je samo izvana usmjeren, zahvaljujući svojoj izloženosti na spomeniku podignutom na javnom mjestu; njime ožalošćeni nešto u vezi s

pokojnikom priopćavaju javnosti. Analiza zapisa pokazala je da izrazito prevladava interpersonalna komunikacija nad difuznom, iznutra neusmjerenom i »anonimnom«, a da su glavni pošiljaoci poruka ožalošćeni. Najviše poruka upućeno je pokojnicima, odnosno osnovni tok epitafske komunikacije čine poruke koje grupa ožalošćenih šalje jednom pokojniku. Autor zaključuje da »svi epitafi, bez obzira na to da li su i kako su adresovani, ustvari su usmereni difuzno, namenjeni su javnosti, već zbog mesta na kome se nalaze. Na njih je opravdano gledati kao na poruke koje ožalošćeni upućuju užoj ili široj zajednici i zato što su oni jedan od načina na koji ožalošćeni ispunjavaju u našoj sredini uglavnom prihvaćenu obavezu javnog oplakivanja mrtvih« (76). »Potreba da se mrtvima ponudi neka vrsta sporazuma, izravnanja ili iskupljenja isto je toliko snažan pokretač epitafske komunikacije...« »Nije neosnovana ni interpretacija epitafa kao poruka koje u osnovi dolaze od mrtvih« (77). I na kraju, novi epitafi mogu se tretirati i kao sredstvo autokomunikacije, koju autor smatra latentnom dimenzijom epitafskog komuniciranja u cjelini, koje bi — tako gledano — imalo samo jednog pošiljaoca/primalca, a to su ožalošćeni.

U posebnom poglavlju autor se bavi toposima novih epitafa kao semantičko-sintaktičkim jedinicama teksta, a prethodnije poglavlje govori o jezičnoj osnovi i osobinama novih epitafa. Analiza pokazuje da se u jezičnoj osnovi novih epitafa kao poseban sloj javlja stari, folklorni jezik smrti (ostaci tužbaličke i epitafske tradicije), ali on ne proizlazi iz svjesnog njegovanja tradicije nego izražuje iz suvremenog jezika »kao njegova aktuelna specijalizacija radi obredne zagrobne i posmrtno komunikacije« (98). Međutim, u epitafskim tekstovima prevladava jezik smrti koji se osniva na drugim specijaliziranim tipovima jezika (»administrativno-politički« i »novinarski«, te razni tipovi književnog odnosno pjesničkog jezika).

Domišljato i originalno djeluje autorovo tumačenje o tome što književnost, prvenstveno poeziju, čini epitafski vrijednom. »Prelazeći na naročit, neobičan, 'pesnički' jezik ožalošćeni mogu bez rizika po sebe i okolinu da uvedu reč u samo čutanje smrti, jer taj jezik ima, ako se tako može reći, profilaktičke osobine u odnosu na smrt, štiti od nje ne opasne, zarazne blizine. Kad se govori u stihu ili ritmu svečane proze, kad je dete 'čedo', sestra 'mila seja', kad su talasi 'nezajažljivi valovi', kad nebo 'gasne' a noći 'snivaju', onda se obraćanje mrtvima i razgovor sa njima smeštaju u bezbedan jezički prostor, sve izrečeno i napisano jasno je usmereno ka simboličkom, metafizičkom planu« (100). »Pored toga što prelazak na pesnički jezik u stanju emotivne potresenosti izazvane smrću deluje profilaktički, postoji i neka vrsta prečutne saglasnosti da se književna retorika primi kao remećenje, 'iskrivljavanje' jezika izazvano gubitkom emotivne i mentalne ravnoteže. Tako književnost na groblju ima još jednu globalnu funkciju: da bude znak naročitog stanja ožalošćenih, koji su van sebe, jer su van svog jezika« (101).

Zorica Rajković

Tome Sazdov, Pregled na makedonskata narodna proza, Kultura, Skopje 1981, 160 str.

Prvo izdanje knjige izišlo je iz tiska 1970. godine. Zbog velikog zanimanja znanstvene i kulturne javnosti u Makedoniji, ali i drugdje, izdanje je rasprodano, pa se kao rezultat toga pojavilo drugo (1981), koje je objavljeno bez ikakvih izmjena i dopuna.

Knjiga se sastoji od devet poglavlja (5—134), **Kratice** (151—152) i **Bibliografije** (153—154).

U prvom poglavlju naslovljenom **Porijeklo i podjela** autor iznosi povijesni pregled istraživanja makedonske narodne proze. Razloge ne-

dovoljne istraženosti ove vrste narodnih tvorevina objašnjava činjenicom da su se narodne pripovijetke dugo vremena nalazile u drugom planu folklorističkih istraživanja (ne samo u Makedonaca). Makedonska je narodna proza bila, zbog neprirodnog društveno-političkog, kulturno-prosvjetnog i ekonomskog položaja u kojem se nalazio makedonski narod stoljećima, objavljivana uglavnom izvan granica Makedonije, tako da je bila teško dostupna našim ljudima. Nesistematičnom istraživanju proznog folklor, prema autoru, pridonijela je, isto tako, i nestručnost malog broja makedonskih folklorista. Prvi znanstveni prilozi koji obrađuju žanrove makedonske narodne proze bili su poduhvati stranih folklorista (npr. Jiřija Polivke). Prva zapisana makedonska narodna priča **Car Filip sos slonceto činit oblogu** (Car Filip sa suncem stvara oblak) potječe od poznatog ruskog slavista Viktora Ivanovića Grigorovića (1845. godine). »Do prvog tiskanja makedonskih narodnih pripovijedaka došlo je 1863. godine, kad su u zagrebačkom književnom almanahu 'Biser' objavljene dvije narodne priče iz zapisa Konstantina Miladinova« (7).

Prvi zbornik makedonskih narodnih priča — djelo Kuzmana Šapkareva — izišao je iz tiska 1885. godine u Plovdivu. Veći broj proznih materijala koje su sakupili makedonski sakupljači (M. Cepenkov, K. Šapkarev, A. Kostancev, D. Matov, D. i K. Molerov, E. Sprostranov, A. P. Stoilov, Arg. Aleksiev, St. Bonev, T. G. Ecov, P. A. Čarov i drugi) tiskan je u »Sbornik na narodni umotvoreniija, nauka i knižnina« u Sofiji. U Pragu je 1932. godine Akademija znanosti objavila zbornik **Lidové povidky jihomakedonské** koje je sakupio St. Verković. Makedonske narodne pripovijetke objavio je i poznati francuski slavist André Mazon 1923. godine.

Autor se u nastavku poglavlja država na razvoju makedonske narodne proze poslije oslobođenja (1945), dajući opći pregled objavljenih proznih materijala, studija i